

Een welkom en goed naslagwerk

RECENSIEARTIKEL DOOR J.A. BORNEWASSER

J. Charité, ed., *Biografisch Woordenboek van Nederland*, I (Rijks geschiedkundige publicatiën; Den Haag: Martinus Nijhoff, 1979, 680 blz., f125,—, ISBN 90 247 2278 0).

Vergeleken met het buitenland bestaat er in Nederland een achterstand op het gebied van de biografische geschiedschrijving. Vanzelfsprekend heeft een kleine natie minder 'grote' figuren, maar dat is toch maar een zeer gedeeltelijke verklaring voor het feit dat we in ons land beschikken over weinig goede en boeiende biografieën. Hoeveel publikaties, gewijd aan nationaal belangrijke personen, handelen niet méér over de gebeurtenissen waar deze bij betrokken waren dan over hun eigenlijke levensontwikkeling. Hoeveel als biografie opgezette studies hebben zich niet op voorhand ingedekt tegen kritiek door zich aan te dienen als grepen uit, bouwstenen of bijdragen tót dan wel proeven van een levensverhaal. Dikwijls wordt de tijdsafstand als niet groot genoeg ervaren, heet het materiaal enerzijds nog niet volledig genoeg maar anderzijds niet voldoende geselecteerd en wordt de affiniteit van de schrijver tot zijn object door hem zelf dan weer te sterk, dan weer niet sterk genoeg bevonden om zich aan 'de' biografie te wagen. Moeten we als Nederlandse geschiedbeoefenaars ons in dit opzicht van gebrek aan durf of capaciteit betichten?

Vast staat dat de geschiedenis van leidinggevende en invloedrijke personen door een jongere generatie van historici al snel als elitair wordt beschouwd. Niet alleen de belangstelling van historisch geïnteresseerden maar ook die van vakgenoten richt zich immers al geruime tijd en in toenemende mate op het dagelijks reilen en zeilen van 'gewone' mensen. Heeft het historiografisch verleden daarenboven niet bewezen dat biografieën maar al te gemakkelijk leiden tot nationale, regionale of confessionele identificatie en overschatting? Vorsten, helden en voormannen zijn niet 'in'; de prosopografie gooit hoger ogen dan de psychohistoriografie; figuraties worden belangrijker geacht dan figuren; niet de grootste evenementen uit individuele levens maar de structuren van de gehele samenleving staan in het licht van de schijnwerpers. Voor het zich toeleggen op de wetenschappelijke, 'moderne' biografie (vergelijk J. Romein, *De biografie* (Amsterdam, 1946) 91 vlg.) is het klimaat de laatste decennia niet gunstiger geworden. Alleen al tegen deze achtergrond is het verschijnen van het hier te recenseren werk, dat menig goede aanzet tot een biografie bevat, een verheugend feit.

Er zijn uiteraard meer voor de hand liggende redenen te noemen om met deze uitgave ingenomen te zijn. Contemporain-historici van alle landen ondervinden het als een handicap dat zij niet beschikken over *up to date* bijgewerkte naslagwerken van biografische aard. De sinds 1953 verschijnende *Neue Deutsche Biographie* is na bijna dertig jaren nog niet verder dan de letter L, terwijl intussen overleden personen wier namen met eerdere letters van het alfabet beginnen, de eerste tientallen jaren niet voor behandeling in aanmerking komen. Ten gevolge van de bij Franse dictionaires gebruikelijke traagheid die uit een onuitroeibaar blijkende volledigheidstrand voortspuit, is de sinds 1933 uitkomende *Dictionnaire de Biographie Française* niet verder gekomen dan de F. De Britten kozen voor een

bevredigender opzet en wijden om de tien jaar in hun *The Twentieth Century of National Biography* aandacht aan intussen overleden figuren van meerdere en mindere importantie. De wet van de in voorsprong verkerende achterstand voltrekt zich aan de Vlaamse activiteiten op bio- en bibliografisch terrein. In 1981 verscheen deel 9 van het op twintig banden geprojecteerde *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dat iedere keer van A tot Z loopt en telkens opnieuw een cumulatief register geeft. Dit voor Nederlandse onderzoekers vertrouwde systeem, gehanteerd voor het tussen 1910 en 1937 verschenen *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)*, werpt nu al sinds een kleine twintig jaar ook voor onze geschiedschrijving zijn vruchten af. Dat ons land sinds 1937 van een aanvullend biografisch hulpmiddel verstoken is gebleven, werd des te meer als een nadeel ondervonden omdat in alle tien delen van het *NNBW* het beginjaar van verschijnen werd aangehouden als *terminus ante quem* voor de sterfdatum van de beschreven personen. In de vorm van deel I van het *Biografisch Woordenboek van Nederland (BWN)* is thans op voortreffelijke en beloftevolle wijze een begin gemaakt met het inhalen van een achterstand, waarover eerder in dit tijdschrift (*BMGN*, XC (1975) 474-478), onder in het vooruitzicht stellen van de mogelijkheden tot opheffing ervan, is geschreven.

Het *BWN* is bovenal bedoeld als een naslagwerk inzake personen. Daarom heeft de zes-koppige redactiecommissie onder voorzitterschap van I. Schöffers de teksten stringent willen beperken tot gegevens over de mensen zelf en de lengte van de bijdragen mede laten bepalen door de mate van toegankelijkheid van het bronnenmateriaal waarop ze zijn gefundeerd. De levensschetsen van de ongeveer vierhonderdnegentig beschreven personen - evenals bij het *NNBW* lopen de beginletters van hun namen van A tot Z - geven om te beginnen de obligate inleidende data. Het is zichtbaar dat daarbij zoveel mogelijk de verklarende omstandigheden van jeugd, sociaal milieu, studie, werkkring en karakter staan vermeld. Vervolgens komt de eigentijdse problematiek van het maatschappelijk, politiek of cultureel gebied waarop de beschrevene werkzaam was, aan bod en vanzelfsprekend de rol, die hij of zij erop speelde. De markante ontwikkelingsfasen en cesuren wat betreft levenswerk, denkwijze, interesse, handelwijze en inzichten krijgen redelijk veel aandacht. Ter afronding is er doorgaans het genuanceerde oordeel over de betekenis van de geportretteerde, zoals dat op grond van de dikwijls tegenstrijdige meningen van tijdgenoten en de - voor zover aanwezig - 'wetenschappelijke' literatuur tot op heden kon worden gegeven. Lang niet iedere levensloop leende zich tot dit alles, niet iedere auteur heeft de wel geboden kansen geheel benut. Over het geheel genomen stijgt dit woordenboek echter op bewonderenswaardige wijze uit boven het peil van de op zich al nuttige kroniek van *faits et gestes*.

Vergeleken met het *NNBW* geven veel artikelen blijk van een grotere diepgang en een onafhankelijker oordeelsvermogen. Billijkheid tegenover het indertijd slinkende aantal 'geleerden' dat zijn medewerking aan het *NNBW* verleende, vereist vermelding van het feit dat meer dan tweehonderd schrijvers voor deel I van het *BWN* konden worden aangetrokken. Een ander opvallend verschil is, dat het oude tiendelige werk veel meer uiterst korte maar soms ook aanmerkelijk langere biografieën gaf. In dit nieuwe *BWN* beslaan de niet eens talrijke korte artikelen toch altijd nog één kolom, terwijl de maximale omvang een kolom of acht, dat wil zeggen vier bladzijden bedraagt. Het is vergeeflijk dat in dit historisch werk - enigszins tegen de opzet in - de reeds zo dikwijls beschreven geschiedschrijver Geyl met negen kolommen de kroon spant.

Aan iedere levensbeschrijving gaat een aantal genealogische gegevens vooraf. Ter uitvoeriger informatie wordt telkens aan het eind opgave gedaan van - voor zover mogelijk - de relevante archiefvindplaats(en), van de belangrijkste geschriften van de beschrevene

dan wel van een reeds bestaande bibliografie (die soms minutieus is aangevuld) en tenslotte van de tot nu toe verschenen literatuur. Alles bijeen ligt alleen al in dit deel I, zorgvuldig gezet en royaal uitgegeven, een schat van veelsoortige gegevens en aanwijzingen voor gedetailleerder kennis en nader onderzoek verzameld. Dr. Charité en zijn staf alsmede de redactiecommissie hebben recht op erkentelijkheid van een brede schaar van historici, historisch geïnteresseerden en medewerkers aan de publiciteitsorganen.

Ten aanzien van het met grote nauwkeurigheid opgestelde genealogisch kader kan men zich afvragen, of al die gegevens voldoende relevant zijn. Het is natuurlijk wel interessant om op grond van de data rond huwelijk en echtscheiding vast te kunnen stellen, hoe dikwijls huwelijken binnen de gegoede kringen klaarblijkelijk gestrand zijn in een tijd dat echtscheiding nog betrekkelijk uitzonderlijk was. Kennis dienaangaande verrijkt evenwel meer ons sociologisch inzicht dan dat zij voor de meeste van de biografieën ter zake doet. Verder lijkt me in veel gevallen het (niet opgegeven) aantal kinderen in het ouderlijk gezin even belangrijk als het aantal spruiten waarvoor de betrokkene zelf verantwoordelijkheid droeg. Zou het verder niet nuttig zijn geweest om de relatie tot bekende personen met dezelfde naam, zo aanwezig, te vermelden? Wat de archivalia betreft was het wellicht dienstig geweest mee te delen, in hoeverre die voor onderzoek toegankelijk zijn. Dat van veel personen in het geheel geen of slechts een gebrekkige lijst van publikaties voorhanden was, heeft - overigens begrijpelijk - geleid tot een onevenwichtig aandoende onevenredigheid bij de desbetreffende opgaven. In wat mindere mate geldt dat ook voor de literatuurverwijzingen. Hoe verantwoord het ook is om in een naslagwerk vóór alles zorg te dragen voor een, zo efficiënt mogelijk en zo min mogelijk plaatsruimte vergend verwijzingsstelsel, dat neemt niet weg dat de manier waarop de verschillende auteurs te werk zijn gegaan nu nogal wat onderlinge afwijkingen vertoont. Een nog grotere uniformering is het overwegen van de editeur mijns inziens waard.

Uit het 'Woord vooraf' blijkt dat de redactie beschikt over een - overeenkomstig in velerlei kringen ingewonnen adviezen - geselecteerde lijst van personen die in een van de volgende delen een beschrijving verdienen. Evenals bij het *NNBwMx* in ieder vervolgdeel een cumulatieve index worden opgenomen. Ofschoon in beginsel ook gekozen is voor aanvullende biografieën van personen uit de tijd vóór 1910, bestrijken bijna alle artikelen van dit eerste deel de tijd erna. Daaraan bestond immers vooral behoefte. Wel zullen in de toekomst de hiaten die in het *NNBW* voorkwamen, in toenemende mate worden opgevuld terwijl tevens de daarin opgenomen bijdragen die thans geheel verouderd zijn, door nieuwe zullen worden vervangen. De twee nu reeds voorkomende gevallen, dat van J. Boissvain en J.B.A. Kessler jr., wettigen de vraag of ook in het vervolg zoveel herhalingen die inherent zijn aan een volledig nieuwe beschrijving, wel nodig of gewenst zijn. Zou men niet beter kunnen volstaan met bijdragen van zuiver aanvullende of corrigerende aard? Iedere onderzoeker zal voor zijn werk toch ook het *NNBW en* - voor vroeger eeuwen - zelfs de negentiende-eeuwse Van der Aa moeten blijven raadplegen. De fotomechanische herdrukken van deze beide naslagwerken hebben hun toegankelijkheid immers voldoende vergroot. De daaraan gependeerde kosten zullen een nog groter rendement opleveren, terwijl zodoende de ongetwijfeld hoge uitgaven die met de vervolgdelens van het *BIVN* gemoeid zijn, zo goed mogelijk aan nieuwe informatie kunnen worden besteed. Ook op nog een andere manier zou wellicht meer met de kostbare plaatsruimte gewoekerd kunnen worden. Kennelijk afkerig van - ongetwijfeld minder fraai ogende - afkortingen, heeft de redactie niet alleen in ieder artikel de naam van de betrokkene bij voortdurend voluit laten schrijven, maar ging er ook nogal wat plaats verloren met het steeds weer opnieuw volledig citeren van de namen van veel voorkomende tijdschriften, instellingen, organisaties, maatschappijen enzovoorts.

In de teksten over de bijna uitsluitend behandelde tijdsspanne (eind negentiende tot ruim over het midden der twintigste eeuw) en in de daarmee samenhangende keuze van personen weerspiegelt zich een aantal emancipatiebewegingen zoals die van de orthodoxe protestanten, de rooms-katholieken, de (socialistische) arbeiders, de (intellectuele) vrouwen en - ten gevolge van de industrialisatie - bepaalde regio's. Dat heeft desondanks maar in weinig gevallen tot een zekere ophemeling of overschatting geleid. Ik kan het niet helpen maar mijns inziens laboreren enige vrouwelijke bijdragen over sexegenoten aan dit euvel. Is het bijvoorbeeld niet frappant dat bij Johanna Naber zozeer de aandacht naar haar feministische activiteiten is uitgegaan dat haar beste historisch oeuvre, dat nog steeds van waarde is, niet eens wordt vermeld? In Aletta Jacobs' biografie leidt het engagement van de biografie zelfs tot de wat onverwachte constatering dat door Aletta's werk niet 'alle onrechtvaardigheden jegens de vrouw weggenomen waren, en nog minder dat het onrecht in de wereld bestreden was' (274).

Overigens heeft de beschrijving van zoveel veelsoortige emancipatorische figuren bijgedragen tot een voor de recensent, die immers gedwongen was het gehele werk te lezen, bijna ontmoedigende en beschamende reeks van steeds weer terugkerende voorbeeldige hoedanigheden. Dat verder naar verhouding zeer veel prominente wetenschapsbeoefenaars ten tonele zijn gevoerd, is daar natuurlijk ook niet vreemd aan. Welk een hoeveelheid aan onuitblusbare werkkracht, uitzonderlijk organisatietalent, aanstekelijk enthousiasme, tomeloze energie, noeste vlijt, taaie volharding, scherpe intelligentie, ijzersterk geheugen en overweldigende eruditie ligt in deze dertienhonderdzestig kolommen verwoord. Zelfdiscipline, soberheid en roepingsbesef waren blijkbaar ook in de betrokken periode nog typisch nationale deugden. Kants 'Im Anfang war die Pflicht' zou als motto voor dit boek kunnen dienen. Men kan niet zeggen dat de meer negatieve zijden van het menselijk bestaan verwaarloosd zijn, al deed de aankondiging van de redactie dat de bijdragen in een wat 'openhartiger en kritischer' toon zouden zijn gezet dan vroeger, toch wel meer verwachten. Afstandelijkheid en autoritair optreden zijn de meest gesignaleerde ondeugden. Slechts zelden wordt frank en vrij geconstateerd dat iemand ook kon lijden aan 'oppervlakkigheid en gemakzucht' (370). Terwijl van tallozen wordt vastgesteld dat zij in het hun schaars toegemeten privé-leven rust en stilte vonden, is daarentegen de informatie over de omstreden geweldenaar Van Heutsz van een uitzonderlijke directheid. Van hem wordt getuigd dat hij zich in zijn vrije tijd ontpopte 'als een liefhebber van vrouwen, kaarten, dansen, drank, maar vooral van paarden' (240). Slechts éénmaal wordt iemands ijdele trek om 'gaarne zijn naam gedrukt' te zien staan met zoveel woorden genoemd, maar van hoeveel van de beschreven wetenschapsbeoefenaars (en anderen!) zou dat niet met evenveel recht kunnen zijn opgemerkt?

Aan de pioniers en leiders uit het industriële en commerciële leven zijn over het algemeen goed geschakeerde en overtuigende schetsen gewijd. Daarbij lijken de Rotterdamse heren, bijna steeds door dezelfde historisch deskundige stadgenoot met een zekere neiging tot overbelichting geportretteerd, wat onevenredig aandacht te hebben gekregen. De conclusie die deze historicus verbindt aan het ogenblik van de dood van P. Rijkens (+ 1965) kenmerkt de optiek van waaruit zijn en de meeste andere bijdragen op dit terrein zijn geschreven: 'Toen bij zijn dood de stemming in het land juist ten aanzien van de economische groei en haar wenselijkheid kenterde zou hij althans niet meer het mikpunt worden van kritiek die zich zo vaak op andere ondernemers ging richten' (519). Over de hele linie zijn de beschreven figuren als het ware 'van binnen uit', zo men wil op een 'historistische' wijze benaderd. Steeds wordt recht gedaan aan de intenties van de betrokkenen en is er rekening gehouden met de tijdsomstandigheden en de heersende opinies. Hoezeer ook voor

de hand liggend bij een wetenschappelijk verantwoorde biografische schets, is dit geen geringe verdienste waar het tevens veelvuldig voorkomende en min of meer netelige tnamenata als eerste wereldoorlog, verzuiling, economische crisis, fascistische stromingen, tweede wereldoorlog, dekolonisatie en secularisering betreft. De redactie heeft van haar kant blijkbaar besloten tot op het eerste gezicht buitensporig lange bijdragen over lieden die we gewend zijn alleen maar als vijanden van de democratie en als hele of halve landverraders te beschouwen. Zij heeft bovendien aan vrij wat kortere biografieën van weinig hartverheffende vaderlanders een plaats ingeruimd. Zal menigeen nu nog vinden dat zij daarin rijkelijk ver is gegaan, het zou wel eens kunnen zijn dat zij in een nog wat verder perspectief volledig gelijk krijgt. Zich rekenschap geven van of zelfs afrekenen met een onaangenaam verleden doet men nu eenmaal niet door het te bagatelliseren noch door er tegen te polemiseren.

De ongeveer veertig - veelal uitvoerige - levensbeschrijvingen van historici en de nog veel talrijker bijdragen over juristen leveren alles bijeen een uitstekend overzicht van de geschied- en rechtswetenschap in ons land. Historici zullen karakteristieke figuren als Gerretson, Van Dillen, Japikse en Van Gelder missen, maar zouden ook zij reeds in deel I zijn behandeld, dan was de oververtegenwoordiging van de vakbroeders al te groot geweest. Opvallend in een aantal biografieën van dit woordenboek zijn de pogingen om ook aandacht te besteden aan voorkomen, optreden, typerende eigenaardigheden in de omgang en fysieke conditie. Mag men aannemen dat de redactie daartoe heeft aangespoord, dan is menig auteur doof gebleven voor een dergelijk verzoek. Anecdotische voorvallen zijn verder even dun gezaaid als saillante bijzonderheden uit de privé-sfeer. Voor beide kan men soms terecht bij musici en toneelspelers maar in het bijzonder sportlieden hebben in dit opzicht iets te bieden. Hoe gewoon menselijk verkeert de lezer met een beschreven grootheid over wie hij mag vernemen dat deze wegens fijt een vingerkootje moest missen, 'afgetraind' honderd kilo woog, heel vroeg uitstekend schaatsen leerde (en dat bij iemand die als... schaatsenrijder wordt aangeduid) of met zijn knie de gelijkmaker scoorde die Sparta het landskampioenschap bezorgde. Laatstgenoemde, niemand minder dan de geheide Rotterdammer 'Bok' de Korver, is de enige in het hele boek van wie wordt medegedeeld dat er een instelling (een school in Amsterdam) en een openbare gelegenheid (een plantsoen in Gouda) naar hem werden genoemd. De reden waarom zulks niet in Rotterdam zelf is geschied, wordt ons helaas onthouden.

Het wordt tijd deze recensie af te sluiten. Vooral bij - naar ik hoop - intensief gebruik zullen velen met mij ervaren dat het *BWN* een heel goede start heeft gemaakt. Moge het vervolg nóg beter zijn.

Recensies

B.F. Gaijart, e.a., ed., *'Een andere in een ander'. Liber amicorum voor R.A.J. van Lier* (Assen: Van Gorcum, 1982, 319 blz., f45,—, ISBN 90 232 1931 7).

Het schrijven van een bespreking van een 'Festschrift' is meestal geen aangename plicht. Dergelijke publikaties plegen niet uit te blinken door samenhang in de vorm, het niveau en de thematiek van de bijdragen, die erin verzameld zijn. Welke auteur kan de verleiding weerstaan om in zo'n feestbundel eindelijk eens een elders afgewezen artikel te publiceren dan wel om een saai detailstudie in te zenden ten einde zijn of haar eruditie te etaleren? De goeden uiteraard niet te na gesproken.

In dit boek voor Van Lier is van de bovengemelde bezwaren weinig te bespeuren. In de eerste plaats hebben alle auteurs - soms aandoenlijk - hun best gedaan om een publikatie dan wel een voordracht of college van Van Lier als uitgangspunt van hun bijdrage te nemen. B.F. Gaijart (11-19) begint met een zeer persoonlijke schets van Van Lier, waarin hij omstandig uitlegt, waarom de met emeritaat gegane hooggeleerde een 'homo unius libri' is gebleven.

Het tweede deel van dit vriendenboek bevat historische bijdragen, die een aspect van Van Liers *Samenleving in een grensgebied* nader uitwerken. Silvia W. de Groot (19-47) beschrijft de geschiedenis van de achttiende-eeuwse cartografie van Suriname aan de hand van de campagnes van de koloniale overheid tegen de weggelopen slaven. Helaas maakt het goedkope drukprocédé de bijgevoegde kaarten onleesbaar. A.J.F. Köbben (47-57) behandelt de slavernij systemen in Suriname en Noord-Brazilië en wijst op de grote overeenkomsten tussen beide. R.Th.J. Buve (57-82) noemt Van Lier niet, maar laat in een helder historiografisch overzicht van de Mexicaanse revolutie duidelijk zien hoe anders de Mexicaanse maatschappij reageerde op economische veranderingen dan de 'plurale' samenleving in West-Indië.

Na deze drie historische bijdragen is het woord aan de sociale wetenschappen. A.F. Marks (86-115) verdedigt Van Liers concept 'plurale samenleving' tegen de aanvallen van radicale scribenten, die dit begrip verwerpen, omdat het woord 'pluraal' een soort eenheid suggereert, waar juist alleen maar tegenstellingen zijn. Marks verdedigt het begrip van zijn leermeester en betoogt, dat de Caribische samenleving weliswaar door groepstegenstellingen verscheurd wordt, maar dat dit permanente conflict ook een bindend element kan zijn. B.F. Gaijart (115-131) geeft een korte, doch leerrijke schets van het vak 'ontwikkelingssociologie', de leeropdracht van Van Lier in Leiden en Wageningen. Het vak is ontstaan in de optimistische verwachting, dat de sociaal-economische ontwikkeling van de Derde Wereld gepland kon worden. Dat optimisme is inmiddels verdwenen. Thans 'bestaat een evaluatie in de ontwikkelingsociologie niet zelden uit het tellen van doden, de berekeningen van het leed'.

In de volgende afdeling van het boek passeren een aantal specialisaties uit de ontwikke-